

Prestatges nous i llibres de saldo

LLUÍS QUINTANA TRIAS*

Resum: Les biblioteques electròniques, també anomenades virtuals, ofereixen, a través de la xarxa Internet, l'accés a textos de tota mena, des de poemes solts fins a la Bíblia, i també novel·les o obres de referència; en general, però, la selecció de textos és poc rigurosa i les literatures minoritàries no hi són representades. Aquesta mancança es podria resoldre amb una bona planificació.

Prestatges nous i llibres de saldo¹

Un tòpic corrent de conversa és el comentari sobre les “grans possibilitats” que ofereix el món dels ordinadors, i, concretament, de les xarxes de telecomunicacions mundials. En el món acadèmic, per exemple, és usual adreçar-se als qui acostumen a passar més hores del que és normal davant d'un ordinador amb algun comentari enginyós, que inclogui dosis alternades de desconfiança i d'enveja, i fermes propòsits de cara al futur, del tipus un-dia-d'aquests-m'has-d'explicar-tot-això-de-l'Internet. Això és especialment evident en el món de les ciències no experimentals, altrament dites “humanitats”, en què els coneixements informàtics, el que es denomina “computer literacy” (alguna cosa com l’“alfabetització en computadores”), són menors que en el món de les ciències experimentals.

Internet per a Humanitats

Apart de la mirada tòpica, enlluernada per les “grans possibilitats”, no és inusual trobar un cert escepticisme en més d'un investigador. Plantegem-ho d'aquesta manera: la tasca investigadora requereix una especialització, en què la bibliotecària (permeteu-nos aquí el genèric femení, per evidents raons numèriques) sap, sobre determinades qüestions, moltes més coses que l'investigador (usarem el masculí, per es-

* Professor de la Universitat Autònoma de Barcelona
Article rebut l'octubre de 1995

1. Agraïixo a Joan Ramon Gómez Escofet la informació aportada per a la redacció d'aquest article.

talviar-nos l'enfadós el/la). S'inclouen aquí uns sabers informàtics molt diversos, plens d'OPAC, Gophers, E-líbs i d'altres. Aleshores, tot el que pertoca a l'investigador és fer unes demandes i deixar que la bibliotecària busqui per aquests móns de Déu, perquè ell no ho farà millor i tardarà molt més. La feina d'aquest investigador no és saber a quines biblioteques s'ha accedit ni quins gophers s'han usat, sinó llegir-se l'article que li han fet arribar. L'interès que pot tenir l'Internet per a l'investigador, vist així, és el mateix que poden tenir les tècniques modernes de fotocomposició: li són imprescindibles, però no cal que en conegui l'ús, i ni tan sols l'existència.

Però aquesta és una visió molt limitada del que Internet ofereix al món de les humanitats, perquè oblidariem les revistes, els "fòrums" de discussió, o les "discussion-lists" (una mena de miniconferències). Aquest és un món ampli que, de moment, està dominat per les àrees anglogermàniques, i que es troba a les beceroles (anava a dir "ple de possibilitats"). Algunes ànimes caritatives s'han aventurat a guiar-nos-hi: aquí hem seguit Stuart Lee.² L'únic inconvenient d'aquestes xarxes és que les rutes i les costes han canviat un cop el pilot ha publicat l'article: així, el 1994, l'adreça de World Wide Web virtual libraries era <http://info.cern.ch> etc. El maig del 1995, data en què vam posar en pràctica l'adreça, ja havia canviat a <http://www.w3.org>. Ara, a l'octubre de 1995, en aquesta segona adreça hi ha moltes coses, i, quan, finalment trobem una "virtual library", només ens remet a un altre directori llarguíssim.

Hi ha un món a Internet que pot interessar, concretament, a l'investigador d'humanitats. Ens referim al món de l'edició electrònica, un terme molt general, que aquí usarem en la seva accepció de "distribució d'un text en forma electrònica" i concretament d'aquells textos que tenen "l'equivalent exacte de la versió en paper".³ Descartarem d'aquest comentari les publicacions periòdiques i les obres de referència. Les primeres constitueixen tot un món que no es pot enllestir en un article; les segones no afecten especialment les humanitats. Avancem, si de cas, que a "Alex", directori del qual parlarem més endavant, s'hi troben alguns "thesaurus", un gènere entre l'enciclopèdia i el recull de citacions, al qual són molt afeccionats els anglesos. A hores d'ara, la major part d'editors de textos inclouen diccionaris i, fins i tot, algun "thesaurus", però evidentment cap d'ells té la potència del "Roget's", per exemple. Als gophers de la UAB i de la UPC s'hi poden trobar també petits diccionaris tècnics, però fóra bo que les autoritats lingüístiques del país no confiessin en les iniciatives individuals i impulsessin l'existència, a Internet, d'obres de referència en llengües minoritàries/minoritzades com ara el català. Hi ha també les enciclopèdies de tota la vida: al World Wide Web virtual libraries hi ha, sense anar més lluny (tot i que mai sabrem si és lluny o no!), l'Enciclopèdia Britànica "on line", a la qual es pot accedir mitjançant subscripció.

2. Stuart Lee, "The humanities and the Internet: an introduction", *Journal on information networking*, vol. 2, n. 1, 1994, p. 66-73.

3. Seguim F.W. Lancaster, *La publicació electrònica en xarxa dels resultats de la recerca acadèmica* (Barcelona: Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 1995).

Deixem a part, doncs, revistes i enciclopèdies, i ens quedarà un conglomerat que inclou obres de tota mena, des d'un poema fins a la Bíblia. No és gaire usat el terme "electronic book", però sí el de "electronic library" o el de "virtual library"; també hem trobat "etext" (per "text electrònic"). Simplement, són textos introduïts en un ordinador, perdut en algun racó de món però que podem llegir des de la nostra pantalla: es tracta, en d'altres termes, de tenir "on line" la història de la literatura. La possibilitat d'accedir al *Hamlet* des del nostre ordinador sembla enlluernadora, i de fet ho és, especialment per a la vista: qualsevol que hagi intentat l'experiència de llegir un text en pantalla s'adonarà que mai arribarà al "paraules, paraules, paraules", perquè abans s'haurà marejat de veure'n tantes. Però la lectura en pantalla no és la idea que hi ha al darrere de tot això, o no és l'única idea. De fet, veurem com les intencions que porten a seleccionar i introduir textos a Internet són molt diverses i, sovint, poc explícites. Només sembla haver-hi un criteri clar en els anomenats "projectes", recopilacions més o menys sistemàtiques d'obres a càrrec d'alguna institució: hi ha el projecte Dante, el projecte Gutenberg, fins i tot hi ha un "projecto Cervantes"!

Alguns projectes

Un d'especialment ben portat és el "Dante", realitzat per Dartmouth⁴. Aquest consisteix en una reproducció íntegra de la *Divina Commedia* i d'una enorme llista de comentaristes de l'obra, des dels inicis fins al 1982. Per accedir-hi hi ha diverses rutes, però la més ràpida ens ha resultat la que proposa S.Lee: fer un Telnet a lib.dartmouth.edu. Quan s'entra a Dartmouth es veu, després de nombroses advertències de copyrights, una ordre d'aquest tipus:

Type one of the following commands, or type HELP for more information:

FIND - to search SELECT FILE - to change files BYE - to quit

BROWSE - to scan indexes CONNECT - to use systems outside Dartmouth

Aleshores cal escriure: "CONNECT DANTE" i surt una llista de documents encapçalats per la *Commedia*. Hi ha diverses possibilitats de cerca: per línia, per cant, per paraula,... La cerca per paraules no admet sintagmes: així, per buscar l'episodi del "gran rifiuto", cal fer una booleana del tipus "rifiuto and gran". Això dóna 61 documents. Reproduïm els 6 primers:

- 1 Divina Commedia (1320), ^Inf~. 3.58-60
- 2 Guido (1327), ^Inf~. 3.58-60
- 3 Selmiano (1337), ^Inf~. 3.58-60
- 4 Boccaccio (1373), ^Inf~. 1.71

4. Una de les coses curioses d'Internet és que, com més hi viatges, menys saps on ets. L'única cosa que, d'entrada, es pot dir de Dartmouth és que no es troba a Anglaterra, perquè l'adreça no acaba amb UK. Després, en algun lloc s'especifica que es troba a la Universitat de Princeton.

5 Boccaccio (1373), *^Inf~*. 3.58–60

6 Benvenuto (1373), *^Inf~*. 3.58–60

Això vol dir que el sintagma “gran rifiuto” surt a l'*Infern*, cant 3, versos 58–60, i que els primers comentaristes d'aquests versos, especialment de l'expressió “gran rifiuto”, són Guido, Selmiano, Boccaccio i Benvenuto. Aquesta informació, ja ho hem vist, resulta molt difícil de recuperar en una biblioteca, a menys que no hi hagi un treball específic sobre els comentaristes del segle XIV i aquest episodi. Si es busca per 1, s'obtindran els versos del Dante; si es busca per 5, el comentari de Boccaccio. El número 19 és Ruskin: resulta ser un fragment, diu, de “Fors Clavigera”. Ara que ho diu: no era “Flors Clavigera”?

No és difícil d'entendre la utilitat que això té per a un filòleg. No només per raons òbvies d'erudició: qui escriu això, per exemple, va passar força hores, fa uns quants anys, buscant l'origen de les nombroses citacions de la *Commedia* en un comentari que en va fer Joan Maragall, feina que avui ocuparia poca estona. També perquè corrobora un axioma que qualsevol bibliotecària coneix i que és a la base de tota feina filològica: darrera d'un autor hi ha molts autors, que ell ha llegit a la seva manera; després d'aquest n'hi ha molts altres, que el llegiran, a ell, a la seva manera, i que al capdavant de tot el procés hi som nosaltres. Quan llegim Sagarra, llegim Sagarra llegint Boccaccio llegint Dante, i quan llegim Dante, a través de quins ulls el llegim: els de Sagarra, els de Boccaccio...? A propòsit, Sagarra no hi és, ni Cavafis ni Unamuno que van glossar aquest vers (ni Carlos-Peregrín Otero, d'on trec la referència).

A Dartmouth hi ha altres autors com ara R. Frost, inaccessible de moment, suposem que per raons de copyright, o Shakespeare. Hi ha també la Bíblia: cal fer “Set File Bible” per entrar-hi i buscar-hi referències de tota mena de paraules que surtin a la Bíblia. Fent aquesta mena de recerques podem adonar-nos que, de fet, el que fan aquests textos electrònics és una cosa molt antiga: buscar concordances. Les concordances, recordem-ho, són índexs alfabètics de les principals paraules d'un text, amb les citacions dels llocs on es troben. Al principi, les concordances només eren bíbliques: la seva finalitat era mostrar la coherència i l'harmonia (la concordança, doncs) de les Sagrades Escripures; ara, però, s'apliquen a qualsevol obra. Aquestes concordances són especialment útils per a l'estudi gramatical i lèxicosemàntic, i per a la història de la llengua. Òbviament, la consulta d'aquestes en pantalla és infinitament més agraïda que la consulta en llibre. Les concordances del *Mío Cid*,⁵ per exemple, omplen dos volums de 30 cm d'alçada, amb un total de 465 pàgines i una lletra diminuta; el llibre ens dona l'ocurrència de cada paraula, l'índex de diversificació i la desviació estàndard, però això també ens ho podria dir el “projecte Dante” si algú s'ho proposés.

5 Franklin M. Waltman, *Concordance to Poema de Mío Cid* (University Park and London: The Pennsylvania State University Press, 1972).

El projecte Gutenberg és un dels més ambiciosos que hem trobat. La seva adreça (octubre 1995) és <http://jg.cso.uiuc.edu/pg/history.html> i es basa en la idea que "el valor més gran creat per les computadores no és la computació, sinó l'emmagatzament, la recuperació i la recerca del que s'ha guardat a les nostres biblioteques", tal com traduïm de la seva presentació. Solen usar l'expressió "etext" i distingeixen entre "Light Literature" (*Alicia en terra de meravelles*, *Peter Pan*...), "Heavy Literature" (la *Bíblia*, Shakespeare, *Moby Dick*...) i "References". Per la terminologia i els criteris de selecció ja es pot veure que el projecte no reuneix gaires condicions de fiabilitat ni de rigor, i un lleuger repàs dels títols ens permet observar com les novel·les d'Edgar Rice Burroughs (el de Tarzan) depassen de molt, en nombre, les de Conrad o les de Dickens, si ens limitem a autors anglosaxons. Perquè si en busquem de francesos, per exemple, trobarem alguna cosa escadussera, com per exemple, la traducció dels *Misérables* de Victor Hugo. Alguna explicació? Probablement el fet que darrere de tot plegat hi ha la lliure iniciativa nord-americana: tothom és lliure de col·locar-hi el que vol, i prolifera la cultura patriòtica (Burroughs, nord-americà, contra Dickens, anglès) i la cultura de quiosc (*Els miserables*, perquè n'han fet un musical).

Altres biblioteques virtuals

Moltes d'aquestes biblioteques virtuals (i el projecte Gutenberg n'és un bon exemple) es construeixen a base de textos que algú, després de digitalitzar-los (o de picar-los a mà!), s'ocupa d'enviar allà on n'hi ha d'obertes; alguns textos, en canvi, es queden en el seu ordinador d'origen. És per això que són molt importants els directoris. De fet, navegant per Internet, sovint es té la sensació que hi ha més gent fent directoris que no pas donant informació, diguem-ne, final. Un dels millors directoris és l'anglès BUBL (Bulletin Board for Libraries). S'hi pot accedir per World Wide Web: <http://ukoln.bath.ac.uk/> i també <http://www.bubl.bath.ac.uk/>. Un cop allà pot fer-se BUBL → [bubl www](http://www.bubl.bath.ac.uk/) subject tree → humanities → virtual library. Aquest darrer directori "Virtual Library" té 16 pàgines. Per mostrar que està al dia, s'hi anuncia un text del Premi Nobel 1995 (però no s'hi pot accedir, de moment!). El directori "Virtual Library" l'ha fet la Universitat de Gvteborg (sic, suposem que un altre terminal deu dir Göteborg), i per això abunda tota mena de textos de les literatures escandinaves.

Potser la proposta més espectacular que conté és el directori Alex (A Catalogue of Electronic Texts on the Internet),⁶ que inclou més de 700 textos de tota mena, ordenats per autors, per llengües, per temes... L'espai del gopher és "graciously pro-

6. Una altra manera d'arribar a Alex és <http://ukoln.bath.ac.uk/elib/>. També s'hi pot arribar a través de l'esmentat <http://www.w3.org> → humanities → text archives → Alex. Des d'Alex es proposa gopher://rsl.ox.ac.uk:70/11/lib-corn/hunter, però per aquesta via no ens n'hem sortit. El seu E-Mail és alex@rsl.ox.ac.uk.

vided by the Radcliffe Science Library of Oxford University", que evidentment no se'n fa responsable dels continguts. S'hi poden enviar textos en format MARC i en forma ASCII. Evidentment, 700 textos donen per molt, però aquí es corrobora el que havíem intuït al "Gutenberg": la gran majoria de textos transcrits no té gaire interès. A risc de cansar-vos, transcrivim la llista d'autors que surten per la lletra C: Cajee, M.; Campanella, T.; Cannon, A.; Carroll, L.; Cather, W.; Catullus; Cavafy, C. P.; Cervantes Saavedra, M. de; Chah, A.; Chalmers, D. J.; Chambers, A.; Chaucer, G.; Cheetham, E.; Chen; Chesterton, G. K.; Chopin, K.; Churchill, W., Sir; Ciolek, T. M.; Clark, J.; Cleland, J.; Clinton, W.J.; Clough, A.H.; Colcord, L.; Coleman, L.; Coleridge, S.T.; Collins, W.; Confucius; Conrad, J.; Conze; Coombs, N.; Cooper, J.F.; Corrie, J.; Costello, L.; Cowper, W.; Crane, S.; Creegan, C.; Cron, C. L.; Cummings, E.E.; Curry, D. És a dir, uns pocs clàssics de la literatura universal conviuen amb obscurs autors, preferiblement nord-americans, o els discursos del president Clinton, i les grans novel·les alternen amb els manuals d'UNIX; no se sap si és més representatiu el que hi sobra que el que hi falta: limitant-nos al segle XX, no hi ha ni Camus ni Canetti ni Cernuda, i no demanem ja Carner o Calders. El conjunt evoca aquelles biblioteques parroquials on els llibres que hi van a parar no se sap ben bé perquè hi són: si per la importància que els atorguen els donants o per la nosa que feien a casa. La informació que acompanya cada títol es diversa: de vegades s'hi especifiquen les K's, cosa que és d'agrair si no ens interessa deixar l'ordinador penjat d'una connexió durant molta estona; de vegades hi ha títols repetits; de vegades els textos són fragmentaris...

La selecció per llengües no segueix cap criteri raonable. Si agafem "Spanish" trobem només tres entrades: Brecht, Berthold *Elogio al aprendizaje*; Gassett, Jose Ortega y (atenció catalogadores!) *The revolt of the masses* i Tayacan *Psychological operations in guerilla warfare*. El panorama del "French" no és gaire més engrescador: inclou un *Cours gratuit de Esperanto*, un Molière, un Marx en anglès (?) i la Declaració dels Drets de l'Home. Podem, doncs, suposar que l'aparició d'exentricitats com aquest/a Tayacan (o potser és el text de Marx!) fan exclamar uns quants despistats sobre els perills que alberga Internet en el manteniment de les trames terroristes: qualsevol bibliotecària sap que hi ha més subversió en una biblioteca ben dotada que en tot l'Internet... i més assequible!

A "Virtual Libraries" s'hi troben altres propostes interessants com ara la "italian literature section", que conté una "Antologia (frammentaria) de la Letteratura italiana" bastant ben feta: hi ha clàssics, més la Bíblia, més alguns (pocs) contemporanis, més, és clar, la Costituzione della Repubblica Italiana. Provenen, alguns, del "Progetto Manuzio". El conjunt fa la sensació d'algú que ha volgut donar senyal, a través d'Internet, d'una cosa que es diu literatura italiana, deixant tastar una mostra reduïda dels seus productes regionals més representatius.

Hi ha un intent d'ordenar les literatures no angleses a la "Online Text Collections in Western European Literature",⁷ fet des de la Universitat de Virginia, una de les

7. L'e-mail dels organitzadors és "campbell@virginia.edu".

que ha destacat més en la divulgació dels textos electrònics. Les llengües representades són: danès, alemany, portuguès, holandès, italià, provençal, finès, noruec, espanyol (Spanish, és a dir, castellà), francès, noruec antic, suec. Observem la presència de llengües escandinaves, i l'absència de les llengües centreeuropees (txec...), de l'irlandès i de les llengües peninsulars no castellanes. No sabem si a Virgínia no consideren Rússia part d'Europa o si, simplement, hi ha un problema de caràcters ciríl·lics. Podem sorprendre'ns pel que no hi ha, però no ens hem de fer il·lusions sobre el que hi ha. A l'apartat de literatura espanyola s'anuncia un "Proyecto Cervantes" que inclou exactament tres "entremeses" d'aquest autor, un text d'Alain Bombard (?) i un altre d'Alfonso Reyes.

Conclusió

El món de les biblioteques virtuals, enorme i dispers, ofereix una gran quantitat de productes d'interès desigual. A part d'alguns projectes concrets, la major part de textos semblen el resultat de multitud d'iniciatives individuals i disperses, que ocupen com volen els espais que els ofereix la xarxa (potser millor, la Xarxa). Els mitjans hi són, però l'oferta és fluixa: sovint tenim la sensació d'un immens mercat amb moltes parades buides, i d'altres plenes de saldos i de llibres de vell, amb exemplars regalats per uns donants desinteressats i extravagants, sense altre criteri que els propis gustos. En l'àmbit de les llengües peninsulars (castellà inclòs!) es troba a faltar una iniciativa de divulgació de les obres emblemàtiques de cada cultura, com hem vist en el cas de la literatura italiana i com han fet les cultures escandinaves. Aquestes darreres iniciatives no semblen en absolut lliurades a la inventiva o la bona voluntat dels col·laboradors, sinó que responen a intents de situar literatures minoritàries (o minoritzades) en el context mundial. Fóra bo que ho agaféssim com a exemple. En tot cas, no sembla lluny un futur en què la recerca d'una citació d'un autor, d'una data o de la història d'una paraula la faran els investigadors pel seu compte i deixaran per a la bibliotecària la feina realment important: la recerca i l'ordenació de la informació en una perpètua lluita contra el desordre universal.

Una última observació per acabar: tot això és encara (octubre 95, insistim) desesperadament lent i laboriós. Se'ns pot objectar que tot depèn de la màquina i del programa, però rellotge en mà, assegurarem que per saber a quin acte del Hamlet es troba "paraules, paraules, paraules" (A.II, esc.II) i per confirmar que l'obra de Ruskin era "Fors Clavigera" i no "Flors Clavigera" és encara més fàcil aixecar-se de la cadira, anar a la biblioteca i consultar el llibre. Però segur que l'ordinador té "grans possibilitats".